Звягінцева Марина
Науковий керівник – доц. Сіткар Віктор

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження. Важливе значення в емоційному розвитку дитини відіграє психологічний клімат сім'ї, який впливає на її самопочуття та особливості емоційної поведінки. Вчені зазначають, що гармонійний емоційний розвиток дитини забезпечують сім'ї зі сприятливим психологічним кліматом, які характеризуються згуртованістю, доброзичливістю, повагою і водночас високою вимогливістю один до одного, відповідальністю, почуттям захищеності й емоційної задоволеності в сім'ї [6, с. 154].

Батьківське ставлення, стиль виховання, характер поводження батьків з дитиною суттєво впливають на особливості розвитку дитини, формування її особистості, рис характеру протягом усіх років дитинства. Але особливо важливу роль вони відіграють в критичні періоди розвитку дитини (кризи новонародженості; одного, трьох років; 6-7 років; підліткового віку), оскільки вплив вказаних чинників може суттєво змінити «…весь хід її (дитини) розвитку в даний період» (Л. Виготський) [5].

Різноманітні системи впливу та способів поводження батьків з дитиною позначаються як «тип виховання» (О.Захаров [5], Е. Ейдеміллер [2]), «тактика виховання», «стиль виховання», «батьківська позиція». В даній статті ці терміни використовуються як синоніми, через те, що родинне виховання поєднує у собі три основні компоненти: ставлення до дитини, уявлення про неї та способи впливу (контроль, покарання, заохочення, вимоги тощо), характер поводження з дитиною.

Факт впливу батьків на особистість дитини є відомим і беззаперечним. Вплив батьківського стилю виховання дитини або ставлення до неї зачіпає найрізноманітніші аспекти психічного життя і поведінки дитини. Ставлення батьків до дитини є одним з найбільш істотних факторів формування її психічного розвитку, характеру та особистості [1; 2; 5].

Все зазначене вище і зумовило мету статті, а саме – здійснити теоретичний опис особливостей впливу батьківського виховання на розвиток емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз джерел наукової літератури. На сьогодні в психології, педагогіці, соціології. культурології існують різні теорії та думки щодо найкращих способів виховання дітей, а також різні рівні часу та зусиль, які батьки мають присвячувати вихованню. Якість батьківського виховання може бути важливішою, ніж кількість часу, проведеного з дитиною. Наприклад, батько може провести цілий день зі своєю дитиною, займаючись водночас іншою діяльністю і не проявляти достатнього інтересу до дитини [1].

Батьківські установки, або позиції – на сьогодні, один з найбільш вивчених аспектів дитячо-батьківських стосунків. Серед психологів найбільш систематичні експериментальні

дослідження в цій сфері здійснювали: А. Варга (батьківське ставлення), О. Карабанова (характер взаємодії), Є. Ейдемілер (стиль виховання). Серед зарубіжних психологів цей аспект досліджували: Д. Баумрінд, Маккобі і Мартін та ін. [2].

В наукових роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників М. Боришевського, В. Гарбузова, Т. Говорун, О. Захарова, А. Лічко, В. Століна, Т. Яценко та ін. переконливо показана залежність формування особистості дитини від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до дитини, способів родинного спілкування. При цьому на хід психічного розвитку дитини суттєво впливають не тільки грубі порушення в батьківському ставленні й поведінці. За даними наукових досліджень, різні стилі догляду і поводження з дитиною починаючи з перших днів її життя формують ті чи інші особливості психіки і поведінки дитини. Ставлення батьків до дитини має особливе значення під час вікових криз розвитку, зокрема, і протягом молодшого шкільного віку. Слід зауважити, що характер дитячо-батьківських взаємин обумовлює розвиток емоційної сфери дитини [2].

Виклад основного матеріалу. На емоційне благополуччя дитини, як власне, і на її емоційний розвиток, впливають виховання в родині, соціум. І, звісно ж, її темперамент, тип нервової системи – те, що нині називають фізіологічними чи біологічними чинниками. Однак, якщо те, що заклала природа, змінити важко, на інше впливати можна [3].

Фактор сімейного виховання у розвитку дитини визнається суттєвим більшістю дослідників: сім’я є першим і найбільш важливим чинником особистісного, інтелектуального, духовного розвитку людини. Відомо, що сімейне виховання відрізняється від суспільного певними характеристиками.

По-перше, воно засноване на любові батьків до дитини та їх турботі про успішність дитини в майбутньому. По-друге, для дитини сім’я є першою різновіковою соціальною групою, в якій вона вчиться спілкуватися з молодшими і старшими людьми, дізнається, як поводяться чоловіки і жінки в різних ситуаціях взаємодії. Третя характеристика сім’ї як виховуючого середовища полягає в тому, що сім’я для дитини є прототипом суспільства в широкому розумінні цього слова. Саме в сім’ї дитина освоює практично всі види суспільної діяльності: спілкування, працю, навчання та інше.

Четверта особливість сімейного виховання полягає в тривалості його впливу: воно починається з моменту появи дитини на світ, і триває протягом усього життя людини. На тлі таких загальних характерних особливостей в кожній родині дитину виховують унікальним, притаманним лише цій сім’ї, чином. Це пов’язано з великою кількістю чинників, що впливають на складання стилю батьківського виховання: спосіб життя сім’ї, рівень культури і освіти, уявлення про процес виховання тощо [2].

Під стилем виховання розуміється система, або сукупність емоційного ставлення до дитини, способи поведінки з нею. Найбільш значущими рисами батьківського стилю виховання автори вважають емоційні, когнітивні і діяльнісні аспекти [2].

Стиль батьківського виховання – це психологічна конструкція, що являє собою стандартні стратегії, які батьки використовують у вихованні дитини; це такий спосіб реагування на поведінку дітей з боку батьків, і спосіб висувати батьківські вимоги. За визначенням Крістофера Спера, – це «емоційний клімат, в якому батьки виховують своїх дітей» [2].

Щоб дозволити дитині виражати емоції, дорослі повинні дозволити це собі. А от це вже не просто. Бо за плечима 30, а то й більше років, і змінювати себе дуже важко. Легше насварити дитину, бо вона слабша, і взагалі – вона моя: як хочу, так виховую. Натомість, якщо в батьків з емоційним інтелектом усе добре, дитина це відчуває, й несвідомо переймає цей досвід. Вона бачить, як тато і мама спілкуються між собою, вирішують суперечки, розповідають про себе, і починає робити так само.

Уявлення дитини про себе, ставлення до себе, формування «Я-образу» залежать від дорослих, і, насамперед, від батьків. На основі цього формується самооцінка дитини. Тобто, як дорослі реагуватимуть на прояв емоцій та переживань дітей, так дитина сприйматиме себе. І це впливатиме на її розвиток – емоційний, інтелектуальний, фізичний [3].

Дж. Готман зазначає, що батьківська філософія або ставлення до емоцій є важливою складовою соціалізації та розвитку емоційної сфери дітей. За думкою Дж. Готмана, найбільш позитивно на дитину впливає емоційний стиль виховання батьків, його можна описати як емоційне порозуміння між батьками та дітьми. Такі батьки уважні до своїх почуттів та до емоції інших людей, тому їм вдається встановити емоційний зв’язок зі своїми дітьми. Один з можливих наслідків сильного емоційного зв’язку батьків і дітей – посилене емоційне розуміння. Це емоційне розуміння призводить до розвитку розширеного набору відповідних навичок, які поступово розвиваються протягом життя [2].

Як зазначає О. Маляр, важливим для дітей молодшого шкільного віку є підтримка батьків та сприятливі взаємовідносини, що сприяють позитивному формування та розвитку емоційної сфери молодших школярів, їх успішної адаптації в соціальному середовищі. Сімейні проблеми бувають різних форм і видів. Деякі проблеми пов’язані з повсякденням: соціально-матеріальні (розподіл чи відсутність грошей або транспортування дітей до школи чи зі школи та ін.); психологічні: (відсутність взаєморозуміння між дитиною та дорослим, емоційна холодність членів сім’ї до дитини, конфліктність та ін.). Також проблеми можуть бути пов’язані з почуттями та емоціями членів сім’ї і називаються афективними або емоційною взаємодією у родині [4, с.111].

Провівши свої дослідження О. Маляр зазначає, що сім’я з позитивним психологічним кліматом сприяє розвитку довільності емоційної регуляції у дітей, що забезпечує їх адаптацію в

оточуючому середовищі. У молодшому шкільному віці розвивається довільна регуляція емоцій та емоційна поведінка, як новоутворення, а негативним чинником для її розвитку може бути підвищена тривожність дитини у сім'ї.

За отриманими нею результатами «тривожність» у сім'ї переживає 62,5% досліджуваних, що спостерігається у родинах, де переважає авторитарний стиль виховання, у поєднанні з високими вимогами до дитини, або проявляються амбівалентні почуття та емоції у спілкуванні з молодшим школярем. Також у тривожних батьків, а особливо у тривожної матері, діти переважно виховуються у постійній тривозі, тобто, дана характеристика відноситься до емоційно-депресивного тону сімейного життя, що в подальшому у дитини може сформувати девіантну поведінку. Не спостерігається тривожність у сім'ї в 37,5% дітей. У таких сім'ях переважає демократичний та ліберальний стиль сімейного виховання, взаєморозуміння батьків з дитиною, що сприяє розвитку впевненості, організованості, дисциплінованості, співчуття та переживання позитивних емоцій у дітей молодшого шкільного віку [4, с. 112].

Результати дослідження за показником «конфліктність у сім'ї» свідчать, що у 33% учнів початкових класів, наявні постійні конфлікти, лайки в родині. У конфліктних батьків дитина не вміє стримувати свої емоції. Вона, як правило, збудлива, агресивна, конфліктна з однолітками та іншими дітьми. На відсутність конфліктності у сім'ї вказують 67% дітей, що характеризується майже повною відсутністю конфліктних ситуацій у родині. Це, відповідно, формує адекватну поведінку, вміння дітей спілкуватися з оточуючими та стримувати свої емоції. Позитивний психологічний клімат у сім'ї забезпечує розвиток почуття самоцінності, сприяє розвитку довільності емоційної регуляції, адекватної поведінки у дітей молодшого шкільного віку [4, с. 113].

«Почуття неповноцінності у сім'ї» відчувають 26,6% молодших школярів, але не виявлено подібне у 73,4% учнів початкових класів. Помилковий стиль батьківської взаємодії з дитиною сприяє розвитку низької довільної регуляції та нестриманості емоцій у стосунках з батьками. Неефективна система заохочення та покарання може розвинути у дитини тривогу та підсилити дитячі страхи, що можуть сформувати неадекватну та низьку довільність емоційної сфери у молодшого школяра [4, с. 113].

Отримані О. Маляр результати за показником «ворожість у сім'ї» виявлені у 18,75% дітей молодшого шкільного віку та відсутні у 81,25% дітей. Наявність ворожості у дітей може спричинити розвиток невпевненості, відчуття неприйняття та негативні зміни у поведінці дитини. Негативний стиль взаємостосунків батьків з молодшим школярем впливає на розвиток вольової та емоційної сфери дитини [4, с 113].

Аналіз результатів дослідження за шкалами «тривожність», «конфліктність у сім'ї», «почуття неповноцінності» та «ворожості» дає можливість оцінити міру незадоволеності дитини сімейними стосунками, що викликає неадекватні зміни у її поведінці. Такі батьки

сприймають свою дитину негативно, як непристосовану і невдаху. Їм здається, що дитина не доб'ється успіху в житті через низькі здібності та невміння контролювати свої емоції. У більшості випадків батьки проявляють до дитини злість, роздратування, образу. Вони не довіряють дитині й не поважають її. У таких родинах спостерігається несприятлива сімейна ситуація, яка формує у дітей асоціальну поведінку. Дані родини потребують допомогу не тільки психолога, а й соціального працівника [4, с. 113].

Позитивний психологічний клімат у сім'ї забезпечує формування позитивної довільності емоційної регуляції, моделі поведінки та адаптаційний процес у дітей молодшого шкільного віку. Негативні взаємини у сім'ї можуть спричиняти неадекватні прояви емоційних станів та негативно впливати на розвиток індивідуальних особливостей молодшого школяра [4, с.113].

Отже, отримані показники відображають систему складних стереотипів сімейних стосунків, що закладають основи світогляду та впливають на особистісний розвиток молодшого школяра, які потрібно врахувати у консультативній, профілактичній та просвітницькій роботі фахівцям-психологам з сім'ями.

Висновки. Аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження виявив, що, при утворенні певного типу батьківського ставлення детермінують такі чинники, як риси та якості особистості батьків; фізичні, психологічні та статеві особливості дитини; особливості подружніх взаємин; соціокультурні фактори; сімейні традиції; етіологічний фактор. Це дозволяє характеризувати батьківське ставлення як складне психологічне утворення, яке підпадає під вплив багатьох змінних, котрі необхідно враховувати в процесі складання психокорекційних програм.

У психологічній літературі широко описана феноменологія взаємин батьків і дітей, проаналізовано характер та негативні результати неадекватного батьківського ставлення, хибних стилів виховання на актуальний і перспективний розвиток дитини. В той же час, недостатньо досліджені, а, отже, потребують додаткового вивчення характер та механізми впливу окремих аспектів батьківського ставлення на емоційну сферу дитини.

В молодшому шкільному віці контроль з боку батьків зберігає своє виховне значення, проте він має бути менш опікуючим і більш тоншим. В той же час взаємодія з батьками, їх оцінки поведінки дитини, а також зразки їх поведінки є для дитини одним з важливих джерел формування у неї стійких форм як дієво-предметної, так і моральної поведінки. Батьки – це й надалі найбільш авторитетні фігури в соціальному оточенні, тому для дитини є важливими реакції та оцінки з їх боку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив взаємостосунків батьків на становлення самооцінки дошкільника. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31114/1/ (дата звернення 29.04.2022).
2. Вплив стилю батьківського виховання на емоційний інтелект дітей молодшого шкільного віку. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18490/Vasylieva_Vplyv_styliu_batkivskoho_vykhovannia_na_emotsiinyi_intelekt_ditei.pdf?seq (дата звернення 28.04.2022).

3. Емоційний розвиток дітей. Як батьки можуть допомогти і не нашкодити. URL: https://nus.org.ua/view/emotsijnyj-rozvytok-ditej-yak-batky-mozhut-dopomogty-i-ne-nashkodyty/ (дата звернення. 25.04.2022)
4. Маляр О. І. Емоційна взаємодія в сім'ї та її врахування у роботі соціального працівника. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка, соціальна робота». 2019. Випуск 1 (44). С 11-115.
5. Розвиток та формування емоційної сфери дітей. URL: http://referat-ok.com.ua/work/rozvitok-ta-formuvannja-emocijnoi-sfe/ (дата звернення 29.04.2022).
6. Шпак М.М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 372 с.

Красножон Ольга
Науковий керівник – доц. Сіткар Віктор Ілліч

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження. Психологія вагітності та материнства набуває особливої актуальності у сучасній науковій психології через її суб'єктивну важливість серед етапів у житті кожної жінки. Останніми роками у науковій літературі підкреслюється істотна роль психологічних чинників, які супроводжують період вагітності. Адже під час вагітності відбуваються не тільки фізіологічні, а й суттєві психологічні зміни у житті жінки, які залежать від багатьох факторів впливу, в т.ч. і від терміну гестації. Особливого значення набуває і готовність жінки до материнства. Саме материнська сфера протягом вагітності зазнає суттєвих змін, які відбиваються у переживанні жінкою симптоматики вагітності, у її активності та психічному стані [4].

Вагітність – це тривалий емоційний період для кожної жінки. Більшість жінок з нетерпінням чекають на вагітність та пологи. Під час вагітності виникає особливий психологічний стан зосередженості на своєму внутрішньому світі та на майбутній дитині. В період вагітності, особливо першої, жінка готується стати мамою, з'являється почуття відповідальності не тільки за себе, а й за майбутню дитину. Формується інстинкт материнства. Зазвичай, відчуття вагітної жінки змінюються з кожним триместром [6]

У першому триместрі жінка можете хвилюватись через сам факт вагітності. У другому триместрі вона починаєте зосереджуватись на думках, як виносити та народити здорового малюка. Під час третього триместру - узагальнює свої знання та поняття про обов'язки материнства. Через все це Вона має пройти, налаштуватися і тоді швидко звикне до свого стану [1; 2; 3].

Під час вагітності часто виникають перепади настрою через втому, стрес, гормональні зміни. Ці фактори впливають на рівень нейромедіаторів – посередників у головному мозку. Жінку переповнюють емоції, пов'язані з майбутнім материнством. Кожна жінка реагує на такі зміни по-своєму.

Деякі майбутні матусі стають дуже емоційними, як у позитивний, так і в негативний бік. Інші відчувають себе пригніченими чи стурбованими. Зазвичай настрій змінюється у період від